

Marcjanna Potaszewska

Włączenie Podgórza do Torunia w latach Drugiej Rzeczypospolitej

---

Rocznik Toruński 34, 95-120

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Włączenie Podgórza do Torunia w latach Drugiej Rzeczypospolitej

Marcjanna Połaszewska
Instytut Historii i Archiwistyki
UMK Toruń

Podgórz, miasto na pograniczu województwa pomorskiego i poznańskiego, sytuowane na lewym brzegu Wisły, tak w dość krótki sposób przedstawiono lokalizację „owego grodu” w pierwszej połowie XX w. Jednakże opis ten pozbawiony jest jednego z bodajże najważniejszych faktów, określających położenie miasta. Dla precyzyjnego wskazania jego lokalizacji na mapie administracyjnej Drugiej Rzeczypospolitej niezbędne było dodanie określenia „Podgórz koło Torunia”. Tak więc owo miasto żyło i rozwijało się przez lata w cieniu swego większego i silniejszego sąsiada, któremu nowa niepodległościowa rzeczywistość przyniosła zdecydowany awans do rangi stolicy województwa pomorskiego, utworzonego na mocy ustawy z 1 VIII 1919 r.¹ Wobec tego oddzielony od Torunia jedynie rzeką Wisłą Podgórz stał się z czasem jednym z jego przedmieść. Wzrost znaczenia polityczno-gospodarczego grodu Kopernika w okresie międzywojennym wiązał się naturalną koleją rzeczy ze wzrostem aspiracji władz miejskich. Miasto rozbudowywało się. Zmianie uległy również jego granice, na co zdecydowany wpływ miało włączenie do Torunia z dniem 1 IV 1938 r. przedmieść leżących na lewym brzegu Wisły, mianowicie Podgórza,

---

¹ Z. Kuras, *Przemysł Pomorza Gdańskiego w latach 1920–1939*, Bydgoszcz 1984, s. 3; K. Przybyszewski, *Pierwsze dni niepodległości Torunia*, Rocznik Toruński 1980, R. 15, s. 210.

Stawek i Rudaku, części Nieszawy, a także części gromady Różankowo². Z tego też powodu nie dziwi jak dotąd stosunkowo słabe zainteresowanie badaczy dziejami samodzielnego miasta Podgórz³. Nie inaczej wygląda sytuacja dotycząca tematu połączenia miast, który w sposób szczególny angażował uwagę pomorskiej opinii publicznej w okresie międzywojennym. Jak podaje „Słowo Pomorskie” z 20 XII 1935 r. kwestie wchłonięcia Podgórz „wałkowało się w Toruniu z małemi przerwami od 30 nieomal lat”, a jej początek sięgał jeszcze czasów pruskich⁴.

Zadaniem niniejszego opracowania jest przedstawienie w oparciu o zachowany materiał aktowy, jak również prasę pomorską z lat 1920–1938, przebiegu ciągnących się latami pertraktacji. Na tej podstawie przedstawiony został rys historyczny problemu. Całość zagadnienia podzielono na 3 podrozdziały ukazujące kolejne etapy realizacji tego długofalowego procesu.

Pierwsze próby połączenia miast

Doszukując się genezy owego projektu, należy cofnąć się do XIX w., gdy w związku z budową linii kolejowej i powstaniem dworca kolejowego pojawiły się pierwsze próby połączenia miast. Jak podaje Irena Janosz-Biskupowa, miało to nastąpić około 1870 r.⁵ Jednakże ciągnące się latami rozmowy nie przyniosły oczekiwanego efektu. Same władze

---

² K. Przybyszewski, *Toruń w latach Drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939*, Toruń 1994, s. 135.

³ Okres międzywojenny dziejów miasta przybliżają opracowania: I. Janosz-Biskupowa, *Dzieje miasta Podgórz (1555–1938)*, Zapiski Historyczne, t. 27, z. 3, s. 359–391; K. Ciesielska, T. Zakrzewski, *450 lat toruńskiego Podgórz*, Toruń 2005; A. Mietz, *Rozwój przestrzenny i budownictwo na Podgórzu w latach 1920–1938*, Rocznik Toruński 1976, R. 11, s. 93–116; K. Tomkowiak, Biblioteka Bractwa Niepokalanie Poczętej Najświętszej Marji Panny Królowej Korony Polskiej na Podgórzu k. Torunia oraz inne biblioteki podgórskie w latach 1920–1939 (maszynopis – brak roku); M. Połaszewska, *Miasteczko w cieniu Torunia. Dzieje Podgórz w latach 1920–1938 ze szczególnym uwzględnieniem kwestii społeczno-kulturalnych*, Toruń 2006 (maszynopis – praca magisterska).

⁴ Słowo Pomorskie z 20 XII 1935, nr 294, s. 8.

⁵ I. Janosz-Biskupowa, op.cit., s. 384.

pruskie, choć zasadniczo projekt popierały, to jednak przez dłuższy czas nie podejmowały ku temu żadnych energiczniejszych kroków. Co więcej, na zwłokę grali także mieszkańcy Podgórza, pragnący zachować samodzielnosc.

W memoriale władz miasta Torunia z 29 XI 1935 r. w sprawie włączenia do Torunia przedmieść leżących na lewym brzegu Wisły, mianowicie Podgórza, Stawek i Rudaku, przedstawiony został krótki rys historyczny niniejszej sprawy⁶. Za jej początek traktuje rok 1907, kiedy to niemieckie władze grodu Kopernika rozpoczęły starania o włączenie wspomnianych wyżej gmin. Wobec tego w memoriale z 12 IX 1907 r. sprawę obszernie umotywowano⁷. Na przełomie kilku miesięcy zawarto umowy o włączenie do Torunia gmin Piaski i Stawki, ale ostatecznie nie doczekały się one realizacji. Natomiast kwestia przyłączenia Podgórza do Torunia powróciła ponownie w czasie I wojny światowej. Przemawiały za tym przede wszystkim względy komunikacyjne, a mianowicie połączenie Torunia ze znajdującym się na przeciwnym brzegu węzłem kolejowym. W związku z czym w czerwcu 1917 r. wszczęto pertraktacje pomiędzy niemieckimi magistratami obojga miast. Ich efektem było ustalenie jeszcze w 1918 r. wstępnych warunków wcielenia Podgórza do Torunia. Spośród nich wymienić można m.in.:

- zobowiązanie się władz Torunia do wybudowania mostu drogowego przez Wisłę
- przeprowadzenie linii tramwajowej przez nowy most drogowy
- uzupełnienie deputacji toruńskiej o deputowanych z obszaru Podgórza⁸.

Uzgodnienia w 1918 r. ulegały kolejnym zmianom. Umowa została zawarta 6 XII 1919 r. Porozumienie dotyczące jej kształtu podpisano

---

⁶ Archiwum Państwowe w Toruniu, Akta miasta Podgórza i cechów podgórzskich 1555–1938, sygn. 1463, bez paginacji (dalej APT, Akta miasta Podgórza). W 1908 r. odmówiono podgórzanom przywrócenia utraconych w 1833 r. praw miejskich. Fakt ten m.in. zdaniem I. Janosz-Biskupowej miał świadczyć o szybkim wcieleniu Podgórza do Torunia, I. Janosz-Biskupowa, op.cit., s. 384; A. Mietz, op.cit., s. 98; R. Sudziński, *Przekształcenia strukturalne miasta Torunia w latach 1920–1975*, Toruń 1993, s. 54.

⁷ APT, Akta miasta Podgórza, sygn. 1463, bez paginacji.

⁸ I. Janosz-Biskupowa, op.cit., s. 385.

w Podgórzu 6 XI 1919 r. W punkcie 13 zawierało ono zastrzeżenie, wskazujące na możliwość utraty ważności powyższej umowy w wypadku jej niezrealizowania do dnia 1 IV 1923 r.⁹

Ostatecznej finalizacji powyższego porozumienia przeszkodziły zmiany polityczne, jakie zaszły na Pomorzu po zakończeniu I wojny światowej. Umowa ta i zawarta w jej punkcie 13 klauzula ważności pozwalają przypuszczać, iż ówczesne władze liczyły na pozostawienie Torunia w granicach Państwa Niemieckiego. Rachuby te potwierdzać miały krążące wówczas pogłoski, o których wspomina późniejszy burmistrz Podgórza, Tadeusz Weber, w piśmie z 27 III 1928 r. do Wojewody Pomorskiego: „Prawdą jest, że w 1919 r. ówczesna Rada Miejska [Torunia] wspólnie z Magistratem Podgórza zawarła pewną umowę [...]. Umowę naówczas pisano nie dla pożytku Podgórczan ani Torunian, lecz Niemcy podgórscy mniemając, że cały prawy brzeg Wisły pozostanie przy Niemczech, a tem więcej całe miasto Toruń – więc jako połączenie mieli życzenie pozostać przy Niemczech”¹⁰. Właśnie w ten sposób władze Podgórza w okresie międzywojennym tłumaczyły fakt zawarcia powyższej umowy w szybkowym okresie wojny. Jednak już w początku lat dwudziestych, po chwilowym okresie zawirowań związanych z organizacją administracji polskiej na Pomorzu, sprawa połączenia miast i realizacji zawartego w 1919 r. porozumienia powróciła. Do finalizacji przedsięwzięcia dążyły przede wszystkim nowe władze grodu Kopernika. Odrodziły się także plany budowy mostu drogowego przez Wisłę, o czym świadczy uchwała Rady Miejskiej Torunia z 19 VII 1922 r.¹¹ Z tych też powodów jeszcze we wspomnianym 1922 r. wznowiono pertraktacje. Na posiedzeniu Rady Miejskiej Torunia 15 XI 1922 r. powzięto decyzję o wyłonieniu komisji w sprawie przyłączenia Podgórza do Torunia¹². Podobną komisję utworzono także na Podgórzu. Pierwotnie w skład komisji powołano 5 osób, jednakże jeszcze do końca roku uległ on zmianie. Ostatecznie

---

⁹ APT, Akta miasta Podgórza, sygn. 1461, bez paginacji.

¹⁰ Ibid., sygn. 1461, bez paginacji.

¹¹ APT, Akta miasta Torunia 1920–1939, sygn. 1406, bez paginacji (dalej: Akta miasta Torunia).

¹² Ibid., sygn. 1406, paginacja częściowa k. 133.

w grudniu 1922 r. należeli do niej m.in.: Józef Szczmański, Tadeusz Weber, Maksymilian Noga, Wiktor Skrzypnik. Jej zadania dotyczyły głównie kwestii związanych z rewizją kontraktu z 1919 r. Pierwsze wspólne posiedzenie komisji odbyło się na Podgórzu 24 XI 1922 r.¹³ Zważywszy na zawartą w punkcie 13 wspomnianej umowy klauzulę, sprawa nabrała szczególnego znaczenia pod koniec 1922 r. W związku z tym kierowane były do władz Podgórza ponaglenia, w których proszono o szybkie przesłanie propozycji zmian. Swoje uwagi władze Podgórza nadesłały 17 I 1923 r. Z odpowiedzi na to pismo, udzielonej 29 I 1923 r., wywnioskować można, iż postulaty podgórzan dotyczyły głównie spraw organizacyjnych. Przede wszystkim chodziło o kwestie radnych, możliwości przeprowadzenia uzupełniających wyborów do Rady Miejskiej Torunia po przyłączeniu Podgórza czy też zmiany statutowej liczby radnych. Silny akcent położono również na sprawę pozostawienia dotychczasowych opłat komunalnych, które na Podgórzu z oczywistych powodów były zdecydowanie niższe¹⁴. Z drugiej strony Toruń zobowiązywał się do poparcia prowadzonej przez władze Podgórza akcji, mającej na celu uzyskanie rządowej pożyczki na budowę publicznej szkoły powszechnej¹⁵. To pismo stanowi jedyny ślad w aktach przedstawiających postulaty komisji podgórskiej odnośnie do zawarcia nowej umowy o połączeniu miast, gdyż już 12 II 1923 r. zapadła na Podgórzu decyzja o zaniechaniu dalszych pertraktacji. W nadesłanej do Magistratu miasta Torunia w dniu 20 II 1923 r. informacji czytamy: „przyszła Rada Miejska [Podgórza] wspólnie z ministerstwem doszła do przekonania, że połączenie na razie dla Podgórza nie jest konieczne a dla dalszego rozwoju nawet krępujące, a nie chcąc się stać ciężarem dla Torunia i nie zamykać sobie drogi do rozwoju [Rada Miejska postanawia] dalej w tej sprawie nie pertraktować”¹⁶. Decyzję tę Rada Miejska Torunia przyjęła do wiadomości na swym posiedzeniu w dniu 28 II 1923 r.¹⁷

---

¹³ APT, Akta miasta Podgórza, sygn. 1461, bez paginacji.

¹⁴ APT, Akta miasta Podgórza, sygn. 1461, bez paginacji.

¹⁵ Ibid., sygn. 1461, bez paginacji.

¹⁶ Ibid., sygn. 1461, bez paginacji.

¹⁷ APT, Akta miasta Torunia, sygn. 1406, paginacja częściowa k. 149.

Doszukując się przyczyn powzięcia takowej uchwały słuszny wydaje się pogląd łączący ją z podejmowanymi już wówczas przez władze Podgórza staraniami, mającymi na celu przywrócenie utraconych praw miejskich. Co prawda w kolejnych latach przytaczano również inne powody, które mogły skłonić podgórczan do zerwania tej tury pertraktacji nad połączeniem miast, jak np. lekceważenie tej kwestii przez władze Torunia, niemniej jednak cytowany wyżej argument miał tu zasadnicze znaczenie¹⁸.

Ostatecznie w lutym 1923 r. nastąpił kres tego etapu pertraktacji nad połączeniem miast. Decyzją miejscowej Rady Miejskiej dnia 29 XII 1924 r. Podgórz został zaliczony do grona miast, a jego władze rozpoczęły starania mające na celu wyłączenie go z wójtostwa, co nastąpiło na mocy reskryptu Wojewody Pomorskiego z 15 II 1926 r.¹⁹ W nowej rzeczywistości władze miasta nie widziały już powodów, które mogłyby skłaniać do podejmowania kolejnych ciągnących się latami rozmów. Stawiano na samodzielny rozwój tego kilkutysięcznego miasta²⁰. Co więcej, z czasem pojawiły się plany dalszego rozwoju terytorialnego. Uwaga władz Podgórza zwróciła się przede wszystkim w stronę sąsiedniej gminy wiejskiej Piaski, która już od XIX w. stanowiła obszar sporny pomiędzy Podgórzem a Toruniem. Ostatecznie rozporządzeniem ministra spraw wewnętrznych z dnia 25 VI 1934 r. o zmianie

---

¹⁸ Pismo burmistrza Tadeusza Webera do Wojewody Pomorskiego z 27 III 1928 r. sugeruje, iż to „lekceważenia sprawy” przez ówczesne władze Torunia doprowadziły do wypowiedzenia umowy z dniem 1 I 1923, APT, Akta miasta Podgórza, sygn. 1461, bez paginacji.

¹⁹ I. Janosz-Biskupowa, op.cit., s. 376; K. Tomkowiak, op.cit., s.1.

²⁰ Według danych zawartych w pierwszym powszechnym spisie ludności z dnia 30 IX 1921 r. miasto liczyło 3232 mieszkańców, w tym 1640 mężczyzn, jak i 1592 kobiety zob. w: Statystyka Polski, Pierwszy powszechny spis ludności z dnia 30 IX 1921 r., t. XXV, tab. 1, s. 5 (powyższe dane pochodzą z rubryki poświęconej miastom powiatu toruńskiego liczących od 2000 do 5000 tys. mieszkańców, odnoszącym się do Podgórza). W 1922 r. łączna liczba mieszkańców wynosiła 3450 osób. Dlatego też słuszny wydaje się pogląd głoszony przez Irenę Janosz-Biskupową, wskazujący na możliwość nieuwzględnienia w spisie odpływu ludności niemieckiej, który nastąpił po pierwszej wojnie światowej z obszarów byłego zaboru pruskiego, I. Janosz-Biskupowa, op.cit., s. 378, APT, Akta miasta Podgórza, sygn. 1726, s. 85. Kolejny spis powszechny z dnia 9 XII 1931 r. przekazuje informacje o 4682 mieszkańcach. APT, Starostwo Powiatowe Toruń 1920–1939, sygn. 40, s. 2–3.

granic miasta Podgórze w powiecie toruńskim, województwie pomorskim, gmina wiejska Piaski została zniesiona i włączona do Podgórza²¹. Jednakże w związku z rozwojem terytorialnym miasta zmieniła się również liczba jego mieszkańców. W 1936 r. Podgórze zamieszkiwało już 6314 osób²².

Ku połączeniu miast – stosunek podgórczan do projektowanego połączenia miast

Pomimo fiaska podejmowanych w pierwszym okresie po odzyskaniu niepodległości prób przyłączenia do Torunia obszarów leżących na lewym brzegu Wisły, sprawa odżyła ponownie wraz z planami budowy mostu drogowego przez Wisłę. Dnia 15 III 1927 r. nadeszło do podgórskiego magistratu pismo Prezydenta Miasta Torunia, postulujące wznowienie zerwanych rozmów nad połączeniem gmin²³. Do pomyślnego zakończenia ciągnących się latami pertraktacji z oczywistych powodów parły korporacje miejskie Torunia. Władze Podgórza jak i sami podgórczanie w zdecydowanej większości byli przeciwni tego typu rozwiązaniom, o czym świadczy m.in. uchwała Rady Miejskiej z 13 IV 1927 r. jednogłośnie oddalająca sprawę pertraktacji z miastem Toruniem²⁴. Niemniej jednak z czasem problemem tym zaczęły interesować się również władze województwa. Na posiedzeniu podgórskiej Rady Miejskiej w dniu 27 III 1928 r. przedłożono pismo Wojewody Pomorskiego z 21 III 1928 r. w którym proszono tutejszy Magistrat o przedłożenie motywów uzasadniających stanowisko korporacji miejskich. Wobec dotychczasowego stanowiska władz miasta zapadła uchwała wydawać się może co najmniej zaskakująca, gdyż Rada

---

²¹ Rozporządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 25 VI 1934 r. o zmianie granic miasta Podgórze w powiecie toruńskim, województwie pomorskim, Dz. U. RP z 30 VI 1934 r., nr 56, poz. 500. Wspomniany akt wchodził w życie z dniem 1 VIII 1934 r., jednakże formalne połączenie wspomnianych gmin nastąpiło 20 IX 1934 r. na nadzwyczajnym posiedzeniu Rady Miejskiej Podgórze, APT, Akta miasta Podgórze, sygn. 1563, s. 290.

²² APT, Akta miasta Podgórze, sygn. 1731, bez paginacji.

²³ Ibid., sygn. 1463, bez paginacji.

²⁴ Ibid., sygn. 1463, bez paginacji.

Miejska postanowiła, iż „jest skłonna do pertraktacji z miastem Toruniem i też nie odmawia w sprawie połączenia Podgórze z Toruniem, lecz tylko w tym wypadku, że mieszkańcom sprawa połączenia pożytek przyniesie”²⁵. Choć uchwała nie posuwała sprawy do przodu, to jednak stanowiła wyłom w dotychczasowym stanowisku władz Podgórze. Otwierała bowiem szanse dalszych rokowań. Na ich przeszkodzie stanęła jednak długotrwała choroba, a następnie śmierć burmistrza Podgórze Tadeusza Webera²⁶.

Jednakże w związku z dalszym postępem prac nad budową mostu drogowego przez Wisłę kwestia połączenia miast odżyła ponownie. Na zaproszenie Prezydenta Torunia 25 XI 1930 r. doszło do spotkania przedstawicieli obojga miast w celu wznowienia rozmów²⁷. Namacalnym efektem konferencji stało się ustalenie wstępnych warunków planowanego przyłączenia Podgórze do Torunia. Co więcej, uznano także za wskazane pozostawienie wakatu na stanowisku burmistrza miasta Podgórze po śmierci Tadeusza Webera. De facto władze Podgórze konkurs na to stanowisko rozpięły, jednakże w wyniku działań Wojewody Pomorskiego fotel burmistrza nadal pozostawał pusty. Zdaniem miejscowego proboszcza ks. Józefa Domachowskiego fakt

---

²⁵ Ibid., sygn. 1463, bez paginacji.

²⁶ Najprawdopodobniej z czasem burmistrz Tadeusz Weber zaczął się skłaniać ku projektowanemu połączeniu gmin. O poparciu tej tezy mogą świadczyć wrywkowe informacje, jakie odnajdujemy w „Wiadomościach Kościelnych Parafii Podgórze”, dotyczące pogrzebu burmistrza w dniu 5 IX 1930 r. Wskazują one na liczne grono zagorzałych przeciwników zmarłego. Udzielenie jawnego poparcia dla wspomnianej wyżej sprawy lub nawet możliwości wznowienia rozmów z woli burmistrza albo też w wyniku nacisku władz Torunia mogło w zasadniczy sposób wpłynąć na wzrost niechęci społecznej wobec osoby Tadeusza Webera. „Wiadomości Kościelne Parafii Podgórze” z 14 IX 1930, nr 42, s. 4. W okresie międzywojennym Podgórze miał łącznie czterech burmistrzów. Jako pierwszy funkcję tę pełnił Antoni Bagiński w okresie od stycznia 1920 do 15 I 1923 r., zob. *Toruński Słownik Biograficzny*, Toruń 2000, t. 2, s. 27–28 (dalej TSB). Jednakże na podstawie dekretu Wojewody Pomorskiego z dnia 13 XI 1922 r. Rada Miejska została zmuszona do rozpisania konkursu na stanowisko burmistrza, APT, Akta miasta Podgórze, sygn. 114, s. 318. Ostatecznie od dnia 13 XII 1922 r. aż do śmierci 3 IX 1930 r. funkcję tę sprawował Tadeusz Weber, *ibid.*, sygn. 1551, bez paginacji; *ibid.*, sygn. 1563, k. 20. W latach trzydziestych na stanowisku tym spotykamy Karola Stamirowskiego, a od 1936 r. Józefa Wąsika.

²⁷ Ibid., sygn. 1463, bez paginacji.

ten pozostawał w oczywistym związku z kwestią połączenia miast²⁸. W tym okresie oprócz Wojewody Pomorskiego, Stefana Kirtiklisa, projekt ten popierali również Prezydent Torunia Antoni Bolt, a także Dowódca Okręgu Korpusu nr VIII (DOK VIII) Stefan Paślowski²⁹. Przedstawiciele wymienionych władz motywowali to względami urbanistycznymi i ogólnoadministracyjnymi. Powoływali się przy tym na Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 I 1928 r., w myśl którego możliwe było dokonanie zmian granic gmin miejskich na obszarze województwa pomorskiego i poznańskiego³⁰. W takiej sytuacji przyłączenie Podgórze do Torunia zdawało się już tylko kwestią czasu. Powyższą tezę w piśmie do miejscowej Rady Miejskiej z 28 IV 1931 r. potwierdzał ks. Domachowski³¹. W jego osobistym przeświadczeniu miasto nie mogło już w tym momencie obronić się przed włączeniem do swojego większego i bardziej znaczącego sąsiada, skoro sprawę tę, powołując się na zdania administracji ogólnej, popierają władze wyższe. W tej sytuacji dla podgórskiej społeczności ważna stała się sprawa teraźniejszych długów Torunia i możliwości ich „rozciągnięcia” również na Podgórze. Powołując się na zapewnienia Wojewody Pomorskiego i Prezydenta Torunia, ksiądz Domachowski zapewniał, iż w przypadku połączenia miast Podgórze nie będzie miał większych ciężarów podatkowych jak i wyższych cen gruntów. Wznowienie w 1930 r. dyskusji na temat połączenia gmin sprawiło, że stanęła przed nimi konieczność wyboru specjalnych komisji. Kwestię tę poruszano m.in. na

---

²⁸ W memoriale z 28 IV 1931 r. ks. proboszcz Józef Domachowski wspomina, iż w wyniku działań Wojewody Pomorskiego kwestia następstwa po zmarłym burmistrzu nie została rozstrzygnięta. Wobec tego Wojewoda Pomorski mógł dokonać nominacji na to stanowisko burmistrza komisarycznego, APT, *ibid.*, sygn. 1462, bez paginacji; ks. Józef Domachowski był proboszczem podgórskiej parafii pod wezwaniem św. Apostołów Piotra i Pawła w latach 1905–1939, zob. TSB, t. 2, s. 53.

²⁹ Stefan Wiktor Paweł Paślowski funkcję dowódcy DOK VIII pełnił w latach 1928–1934, zob. M. Bielski, *Generałowie odrodzonej Rzeczypospolitej*, T. 1, *Inspektorzy Armii z siedzibą w Toruniu, dowódcy Okręgu Korpusu nr VIII, dowódcy 4 Toruńskiej Dywizji Piechoty*, Toruń 1995, s. 89.

³⁰ Dz. U. RP z 6 II 1928r, nr 11, poz. 86; APT, Akta miasta Podgórze, sygn. 1462, bez paginacji.

³¹ APT, Akta miasta Podgórze, sygn. 1462, bez paginacji.

posiedzeniu Rady Miasta Torunia 3 XII 1930 r.³² Wówczas to Koło Radzieckiego Obywatelskiego Klubu Gospodarczego postulowało wybranie przedstawicieli Rady Miejskiej na konferencję dotyczącą połączenia miast. Ostatecznie na mocy uchwały z 22 XII 1930 r. w skład omawianej komisji weszli radni: Józef Nalczak oraz Wacław Maćkowiak³³. Podobną komisję wybrała także Rada Miejska Podgórze. Rokowania jednak posuwały się dość wolno. Dopiero oddanie do użytku mostu drogowego oraz ostateczne zakończenie robót wykończeniowych w 1934 r. nadało sprawie nowego znaczenia³⁴. Połączenie miast, choć przewidywane od lat, stało się wówczas aktualne, wobec czego wzmożyły się naciski władz wojewódzkich. Opracowany został memoriał władz miasta Torunia z 29 XI 1935 r. o przyłączeniu przedmieść leżących na lewym brzegu Wisły, a mianowicie Podgórze, Stawek i Rudaku. Oprócz rysu historycznego sprawy przedstawiał on także argumenty przemawiające za połączeniem miast, spośród których wymienić należy przede wszystkim względy komunikacyjne i ogólnoadministracyjne. Zdaniem władz grodu Kopernika położenie geograficzne wymienionych obszarów predestynowało do stworzenia nad Wisłą jednego zwartego ośrodka miejskiego. Wspomniane gminy pod względem komunikacyjnym graniczyły wręcz z samym centrum Torunia i dlatego miały z nim tworzyć jedną geograficzną całość. Co do tzw. względów administracyjnych jako pierwsze przedstawiono sprawy kolejowe. Wskazywano, iż teren dworca sięga swymi urządzeniami znacznie poza granice Podgórze. Co więcej, należące do niego urządzenia znajdują się również na obszarze Rudaku i dawnej gminy wiejskiej Piaski. Zdaniem władz Torunia rodziło to rozliczne trudności natury administracyjnej. Przejawiały się one m.in. w kwestii ustalenia własności tras dojazdowych czy też koniecznych napraw i remontów. Dotyczyło to również spraw bieżącej administracji urzędowej. Niedogodności z tym związane w sposób dość znaczący komplikowały pracę m.in. administracji Dyrekcji Kolei Państwowych, jak również garnizonu wojskowego. Połączenie miast według autorów omawianego

³² APT, Akta miasta Torunia, sygn. 1407, s. 289.

³³ Ibid., sygn. 1407, s. 291.

³⁴ J. Serczyk, *Obraz międzywojennego Torunia*, Rocznik Toruński, 1980, R. 15, s. 151.

memoriału miało przynieść przede wszystkim pozytywne skutki dla tzw. ogólnej administracji cywilnej. Podkreślano przy tym rolę nowego mostu jako czynnika zespalającego obie strony rzeki. Nie pominięto także spraw związanych z budownictwem i urbanistyką. Zwrócono też uwagę na zauważalny od początku lat trzydziestych wzrost ruchu budowlanego na obszarze grodu Kopernika. Wiązano to ze skupieniem na obszarze miasta urzędów państwowych drugiej instancji. W tej sytuacji dostrzegano także proces osiedlania toruńskich urzędników na lewym brzegu Wisły, co potraktowano jako dowód na tworzenie przez wspomniane gminy wraz z Toruniem jednolitego organizmu gospodarczego. Jednakże nie ukrywano przy tym konieczności opracowania planu zagospodarowania osiedli leżących na lewym brzegu Wisły w celu lepszego ich zespolenia w harmonijną całość z obszarem miasta Torunia. Memoriał ten okazał się więc namacalnym dowodem ukazującym zamierzenia władz. W jego słowach końcowych czytamy, „Stworzona bowiem zostanie podstawa odpowiednia, na której skupić będzie można wszystkie państwowe urzędy regionalno-pomorskie, z których promieniować będzie myśl państwowa na całą ziemię pomorską, a której nierozłączną towarzyszką będzie prawdziwa kultura”³⁵. Tak więc powstać miał „wielki Toruń” jako stolica silnego województwa.

Znaczącym krokiem ku ostatecznemu zespoleniu wspomnianych obszarów stała się uchwała Magistratu miasta Torunia, jaka zapadła na jego posiedzeniu 12 XII 1935 r.³⁶ Postanowiono wówczas zwrócić się do Rządu o włączenie do gminy miasta Toruń przedmieść leżących na lewym brzegu Wisły. Sprawę tę rozpatrywano następnie na posiedzeniu Rady Miejskiej Torunia, które odbyło się 18 XII 1935 r.³⁷ Jak podaje „Słowo Pomorskie”, było to w pewnym stopniu historyczne posiedzenie miejscowego zgromadzenia³⁸. O jego znaczeniu dla dalszych losów grodu Kopernika świadczyła liczna frekwencja zarówno radnych jak i przybyłych słuchaczy, którzy w zdecydowanej większości

---

³⁵ APT, Akta miasta Podgórza, sygn. 1463, bez paginacji.

³⁶ APT, Akta miasta Torunia, sygn. 1400, s. 162.

³⁷ Słowo Pomorskie z 20 XII 1935 r., nr 294, s. 8, APT, Akta miasta Torunia, sygn. 1672, s. 23.

³⁸ Słowo Pomorskie z 20 XII 1935 r., nr 294, s. 8.

opowiedzieli się za jak najszybszym przyłączeniem gmin lewobrzeżnych. Teraz należało przekazać uchwałę Rady Miejskiej władzom wyższym. Dlatego też w piśmie z 31 XII 1935 r. do Ministra Spraw Wewnętrznych Felicjana Sławoja Składkowskiego został złożony wniosek władz miasta Torunia o włączenie do niego przemieść leżących na lewym brzegu Wisły³⁹. Oprócz przedstawionych powyżej uchwał organów ustrojowych gminy miejskiej Torunia zawierał on również uzasadnienie w postaci memoriału z 1935 r., jak i dokumentację kartograficzną miasta i powiatu toruńskiego. Niezależnie od podejmowanych w ministerstwie działań prowadzone były w dalszym ciągu rozmowy na szczeblu wojewódzkim. Dnia 22 I 1936 r. odbyła się w gabinecie Wojewody Pomorskiego konferencja z udziałem przedstawicieli władz obojga miast⁴⁰. Podgórz reprezentowali burmistrz Karol Stamirowski oraz czterech przedstawicieli Rady Miejskiej. Brali w niej udział także pracownicy zainteresowanych wydziałów Urzędu Wojewódzkiego, jak i Starosta Powiatowy – Skórewicz. Omówiono wówczas całokształt spraw związanych z zagadnieniem rozszerzenia granic administracyjnych grodu Kopernika. Wśród przytaczanych argumentów pojawiały się takie jak:

- postępująca akcja rozbudowy miasta Torunia
- wzajemne zazębianie się interesów mieszkańców obojga miast⁴¹.

Jednakże niezależnie od stanowiska podgórskiego ogółu w planach Wojewody Pomorskiego miał powstać „Wielki Toruń” jako stolica silnego województwa pomorskiego. Dlatego też niezbędne było uzyskanie odpowiedniej ustawy rządowej. Władze Torunia w ostatnich dniach 1935 r. skierowały w tej kwestii wniosek do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Chodziło tu przede wszystkim o stworzenie rządowego projektu ustawy o zniesieniu miasta Podgórza w powiecie toruńskim i włączeniu go do miasta Torunia. Kwestią tą miał się zająć Sejm IV kadencji. Jak donosił w piśmie do burmistrza Karola Stamirowskiego poseł z Grudziądza Stanisław Michałowski, wraz z początkiem 1937 r. projekt ustawy w sprawie Podgórza wpłynął do Sej-

---

³⁹ APT, Akta miasta Torunia, sygn. 1672, s. 23.

⁴⁰ Ibid., sygn. 1672 s. 46.

⁴¹ Dzień Pomorski z 24 I 1936 r., nr 19, s. 8.

mu⁴². Pierwsze czytanie rządowego projektu ustawy o zniesieniu miasta Podgórze miało miejsce 20 I 1937 r.⁴³ Sprawozdanie z prac nad wspomnianym projektem przedstawił członek komisji administracyjno-samorządowej, poseł z Ostrowa Wielkopolskiego, Marian Gładysz na 49. posiedzeniu Sejmu IV kadencji w dniu 11 III 1937 r.⁴⁴ Składało się ono z 4 artykułów, w których pierwszy znosił miasto Podgórze w powiecie toruńskim. W swej mowie poseł Gładysz podkreślił, iż „ludność miasta [...] bezwzględnie ucierpi nieco pod względem podatkowym na przyłączeniu [...] do Torunia”, w związku z czym przedłożył Sejmowi projekt rezolucji o utrzymanie dotychczasowych stawek podatkowych na okres 2 lat oraz miejscowej elektrowni, gazowni, wodociągów⁴⁵. Ostatecznie 11 III 1937 r. ustawa rządowa o zniesieniu miasta Podgórze została uchwalona⁴⁶. Tegoż dnia przyjęto również wspomnianą wyżej rezolucję komisji administracyjno-samorządowej. Jednakże dla ostatecznego przyłączenia wymienianych już kilkakrotnie gmin niezbędne było uzyskanie odpowiedniego rozporządzenia Rady Ministrów o zmianie granic miasta Torunia w województwie pomorskim. Zostało ono wydane 10 III 1938 r.⁴⁷ W ten sposób plany budowy „wielkiego Torunia” stawały się faktem. Niemniej jednak na ich ostateczną finalizację trzeba było jeszcze poczekać, gdyż obydwaj wymienione powyżej akty normatywne wchodziły w życie z dniem 1 IV 1938 r.

---

⁴² APT, Akta miasta Podgórze, sygn. 1463, bez paginacji.

⁴³ Sprawozdanie stenograficzne z 34 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 20 stycznia 1937 r., s. 5.

⁴⁴ Sprawozdanie stenograficzne z 34 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 11 marca 1937 r., s. 70.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 70.

⁴⁶ Ustawa z dnia 8 IV 1938 r. o zniesieniu miasta Podgórze w powiecie toruńskim, województwa pomorskiego i włączenia go do miasta Torunia w tymże województwie, Dz. U. RP z 16 kwietnia 1937 r., Nr 29, poz. 217; K. Przybyszewski, *Rozbudowa miasta Torunia w latach 1920–1939*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Historia, t. XI, z. 74, s. 145.

⁴⁷ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 III 1938 r. o zmianie granic miasta Torunia w województwie pomorskim, Dz. U. RP z 28 marca 1938 r., Nr 19, poz. 50; K. Przybyszewski, *Rozbudowa*, s. 145.

Osobne zagadnienie stanowi tu kwestia stosunku podgórzan do projektowanego połączenia miast oraz podejmowanych przez nich działań mających na celu obronę samodzielnego bytu. Zdecydowany sprzeciw wobec powyższych planów jest tu określeniem nader ogólnym, gdyż ich działania nie ograniczały się tylko do dyskusji na posiedzeniach Rady Miejskiej. Wyrazem panującej w mieście atmosfery stał się wielki wiec protestacyjny, jaki odbył się 28 XI 1935 r. w lokalu „Dom Polski”⁴⁸. Jego organizacją stanowiła efekt działań Magistratu oraz działacze lokalnych. Była też pewnego rodzaju formą odpowiedzi na uprzedni wniosek członków miejscowego Towarzystwa Kupców i Rzemieślników, domagających się przedsięwzięcia przez Zarząd Miejski energiczniejszych kroków, niedopuszczających do wchłonięcia Podgórza przez Toruń. Na ulicach miasta rozwieszono wielkie żółte plakaty wzywające podgóorską społeczność do gremialnego przybycia⁴⁹. Powołano również komitet obywatelski, w którego składzie znaleźli się co znaczniejsi przedstawiciele miasta, spośród których wymienić można m.in.: dra Władysława Balewskiego (lekarza medycyny), Józefa Chronowskiego (dyrektora Browaru Pomorskiego), Czesława Nogę (prezesa Towarzystwa Kupców i Rzemieślników), Maksymiliana Nogę (honorowego obywatela miasta Podgórze), Leona Szymańskiego (prezesa Stowarzyszenia Właścicieli Nieruchomości), Ludwika Wierzchowskiego (radnego miejskiego)⁵⁰. Apele władz miejskich poskutkowały, gdyż według relacji prasowych na wiec przybyło łącznie 1000 podgórzan⁵¹. Zebranim mieszkańcom przedstawiono oprócz krótkiego rysu historycznego miasta także obecny stan finansów Torunia. Szczególny nacisk kładziono tu na ukazanie deficytowej gospodarki władz grodu Kopernika. Zebranim mieszkańcom podano nawet łączną sumę zadłużenia miasta, co wobec zapewnień o zrównoważonych finansach Pod-

---

⁴⁸ Dzień Pomorski z 2 XII 1935, nr 279, s. 8.

⁴⁹ Na plakatach umieszczono następujące słowa: „Baczność!!! Komu leży na sercu dobro naszego kochanego grodu, komu zależy na osobistej wygodzie oraz utrzymaniu samodzielności naszego miasta niechaj przybędzie na powyższy wiec protestacyjny!!!”, APT, Akta miasta Podgórze, sygn. 1463, bez paginacji.

⁵⁰ Ibid., sygn. 1463, bez paginacji.

⁵¹ Dzień Pomorski z 2 XII 1935, nr 279, s. 8; Stowo Pomorskie z 30 XI 1935 r., nr 277, s. 8.

górza musiało budzić zrozumiałe obawy przed rozciągnięciem tych obciążeń także na barki podgórze. W tej sytuacji zebrani na wiecu mieszkańcy jednogłośnie uchwalili rezolucję przeciwko projektowanemu połączeniu miast. Podjętą decyzję motywowano przede wszystkim chlubną kartą przeszłości Podgórze, katastrofalnym stanem finansów Torunia, a także samowystarczalnością gospodarki miejskiej miasta Podgórze. Wskazywano przy tym na brak faktycznych oraz prawnych przesłanek uzasadniających przyłączenie Podgórze do Torunia. Niniejszą rezolucją wzywano korporacje miejskie do poczynienia starań u „kompetentnych władz” celem utrzymania samodzielności miasta⁵². Postanowiono także wystać delegacje do Starosty Powiatowego jak i do Wojewody Pomorskiego, by przedstawić postulaty podgórze w tej sprawie. Wydarzenie to odbiło się szerokim echem w prasie lokalnej. Nagłówki gazet donosiły o walce pewnego małego miasta, przybliżając tym samym jego historię. Pierwsze przebieg wiecu zrelacjonowało toruńskie „Słowo Pomorskie”⁵³. Dość rozbudowany artykuł pt.: *Wielki wiec protestacyjny w Podgórzu przeciw przyłączeniu Podgórze do Torunia* ukazał się 2 XII 1935 r. na łamach pryncypalnego „Dnia Pomorskiego”⁵⁴. Zdecydowanie najprzychylniej o Podgórzu wypowiedziała się w tym okresie prasa bydgoska⁵⁵. Fakt ten był jak najbardziej zrozumiałym, gdyż powiększenie obszaru Torunia nie leżało w interesie Bydgoszczy. Wraz z kolejnymi krokami podejmowanymi przez władze wojewódzkie, jak również miejskie Torunia, sprawa połączenia miast ponownie pojawiała się na łamach prasy lokalnej. 18 XII 1935 r. ukazała się krótka rozmowa z burmistrzem Podgórze Karolem Stamirowskim, przeprowadzona przez reportera „Dnia Pomorskiego”, w której poparł on stronę „podgórzeckiego ogółu”⁵⁶. Niemniej jednak działania podejmowane w tym okresie przez władze miejskie były mało efektywne, choć sprawa połączenia miast była stale obecna w trakcie

---

⁵² APT, Akta miasta Podgórze, sygn. 1463, bez paginacji.

⁵³ Słowo Pomorskie z 30 XI 1935 r., nr 277, s. 8.

⁵⁴ Dzień Pomorski z 2 XII 1935, nr 279, s. 8.

⁵⁵ Dziennik Bydgoski w styczniu 1936 r. pisał: „Vis a vis Torunia, na przeciwległym brzegu Wisły, leży miasteczko Podgórze [...] na [które] dostał nagle apetyt Toruń i chce po prostu gwałtem włączyć je w swój obszar”, Dziennik Bydgoski z 11 I 1936 r., nr 8, s. 7.

⁵⁶ Słowo Pomorskie z 18 XII 1935 r., s. 9.

obrad Rady Miejskiej i Magistratu. Zasadniczo jednak ograniczano się tylko do kierowania pism z zapytaniem czy omawiana sprawa połączenia miast jest wciąż aktualna. Tego typu decyzja zapadła m.in. na posiedzeniu lokalnego ciała ustawodawczego z 13 XII 1935 r.⁵⁷ Tym razem podgórscy radni zdecydowali się pójść dalej w swoich decyzjach. Przede wszystkim postanowiono rozpocząć działania mające na celu czasowe zawieszenie realizacji projektu połączenia miast niezależnie od realnego etapu ich zaawansowania. Zdecydowano również skierować delegacje do Starosty Powiatowego i Wojewody Pomorskiego z misją przedstawienia negatywnych dla Podgórza skutków przyłączenia do Torunia⁵⁸. W swej uchwale radni szli dalej i ostatecznie zdecydowali się na wysłanie swych przedstawicieli do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. O ile pod koniec 1935 r. dla radnych miasta Podgórza możliwość ta zdawała się ostatecznością, o tyle w kwietniu 1936 r. okazała się koniecznością. Wobec poczynań władz centralnych zmierzających do ostatecznego połączenia miast decyzją miejscowej Rady Miejskiej z 28 IV 1936 r. wydelegowana została komisja do ministerstwa w osobach: wiceburmistrza Edmunda Schulza, członków Leona Szymańskiego oraz Władysława Kobędzy⁵⁹. Jednakże w związku z komunikatami prasowymi o uchwaleniu przez Radę Ministrów rządowego projektu ustawy o zniesieniu samodzielnego miasta Podgórza głos w tej sprawie zabrały również korporacje miejskie tego miasta. Namacalnym efektem tego stał się memoriał pt. „Uwagi i wyjaśnienia korporacji miejskich miasta Podgórza do rządowego projektu ustawy o zniesieniu samodzielnego miasta Podgórza w powiecie toruńskim, w województwie pomorskim i włączeniu go do miasta Torunia”⁶⁰. W ten sposób zwracano się z prośbą do posłów na Sejm IV kadencji o odroczenie wspomnianego powyżej projektu ustawy. Oprócz przytoczonych już wcześniej argumentów przeciw projektowanemu włączeniu Podgórza do Torunia uwzględniał on także kwestie podat-

---

⁵⁷ APT, Akta miasta Podgórza, sygn. 1563, s. 381–384.

⁵⁸ W jej skład weszli: Stanisław Hetlof, Władysław Kobędza, Ignacy Noga, Ludwik Wierchowski, APT, *ibid.*, sygn. 1563, s. 381–384.

⁵⁹ *Ibid.*, sygn. 1563, s. 413.

⁶⁰ *Ibid.*, sygn. 1463, bez paginacji.

kowe. Przede wszystkim wskazywał istotne dysproporcje pomiędzy stawkami podatku komunalnego, jakie ponosili mieszkańcy wspomnianych miast. Jego zadaniem było uświadomienie kosztów, jakie mógłby ponieść Podgórz w przypadku uchwalenia rządowego projektu uchwały. Choć ostatecznie w sesji zimowej ów projekt został zaaprobowany i przegłosowany, niemniej jednak postulaty podgórczan zostały zauważone. Wyrazem tego stało się uchwalenie rezolucji do projektu uchwały o zniesieniu samodzielnego miasta Podgórza. Sejm wzywał przy tym rząd, aby podczas opracowywania przepisów wykonawczych do ustawy o zniesieniu miasta uwzględnił następujące postulaty podgórczan:

- utrzymanie dotychczasowych stawek podatkowych na czas przejściowy – dwóch lat od chwili wejścia w życie niniejszej ustawy,
- umożliwienie korzystania z własnej sieci elektrycznej, gazowej i wodociągów aż do czasu, kiedy będzie możliwe połączenie tych urządzeń z centralą w Toruniu⁶¹.

W tej sytuacji Ministerstwo Spraw Wewnętrznych skierowało do Urzędu Województwa Pomorskiego pismo w sprawie ustosunkowania się do punktu 1 i 2 powyższej rezolucji po uprzednim wysłuchaniu opinii Zarządu Miejskiego miasta Torunia. Władze miasta, choć zasadniczo się do niej przychyliły, to jednak stawiały również pewne warunki. W piśmie z dnia 4 VI 1937 r. do Urzędu Województwa Pomorskiego wskazywano, iż utrzymanie przez okres dwóch lat dotychczasowych stawek podatkowych w Podgórzu dotyczyć może jedynie tych, które uchwalają organy miejskie. Niemniej jednak Zarząd Miejski Torunia tłumaczył tę kwestię w następujący sposób. Twierdzono, iż wszystkie podatki komunalne nie będą w Podgórzu wyższe niż dotychczas, jednakże skoro odejdą mieszkańcom te płacone na rzecz powiatu, to w ich miejsce powinien być odpowiednio podwyższony wybrany inny podatek komunalny. Tak czy inaczej w przekonaniu władz Torunia podgórczanie płaciliby tak samo, biorąc pod uwagę całość ponoszonych kosztów podatkowych⁶². Odnośnie do zachowania miejskiej elektrowni Zarząd Miejski grodu Kopernika nie miał tu żadnych zastrzeżeń, gdyż była ona zasilana przez elektrownię toruńską. Kwe-

⁶¹ APT, Akta miasta Torunia, sygn. 1672, s. 62.

⁶² Ibid., sygn. 1672, s. 64.

stię tę ponadto regulowało osobne porozumienie władz obojga miast. Niemniej jednak głos w tej sprawie zabrał również Wojewoda Pomorski. W piśmie z 31 VII 1937 r. do Prezydenta Torunia wnioskował o uchwalenie przez Radę Miejską odpowiedniej uchwały zapewniającej niepodwyższanie dotychczasowych stawek podatków komunalnych dla mieszkańców Podgórze w okresie przejściowym⁶³. Mimo dość nieprzychylnego stanowiska władz Torunia uchwała w tej kwestii ostatecznie zapadła najprawdopodobniej jeszcze w 1937 r. Jednakże nie tylko władze Torunia ustosunkowały się do powyższej rezolucji. Swoją postawę do niej, jak również do sprawy połączenia miast, wyraził zarząd Stowarzyszenia Własności Nieruchomej w Podgórzu (Stowarzyszenia Właścicieli Nieruchomości) w piśmie z 16 II 1937 r. do Zarządu Miejskiego Torunia⁶⁴. Pisano w nim: „Zarząd Stowarzyszenia, w publicznym porozumieniu właścicieli nieruchomości miejskiej w Podgórzu i poważniejszymi posiadaczami realności i kupiectwem tutejszym doszedł do przekonania, że połączenie administracyjno-gospodarcze Podgórze z Toruniem podniesie żywotne interesy obu sąsiadujących miast i utrwali potęgę stolicy Pomorza w Toruniu”⁶⁵. Ów dokument stanowił dowód godzenia się miejscowych przedsiębiorców z nową rzeczywistością, ale był także próbą walki o jak najlepsze dla siebie warunki połączenia. Z oczywistych powodów przetaczane postulaty dotyczyły głównie kwestii podatkowych, m.in. podatku od nieruchomości. Niemniej jednak pojawiły się w nim również propozycje własne postulujące np. uchwalenie 15-letniego okresu ulgowego dla Podgórze, w czasie którego na obszarze byłego miasta obowiązywałyby niższe taryfy podatkowe czy też pozostawienia na Podgórzu biura meldunkowego i Urzędu Stanu Cywilnego⁶⁶. Jakkolwiek z oczywistych przyczyn działania tego typu nie zyskały uznania władz Torunia, to jednak powtarzały się. Wiadomo o kolejnych próbach podgórskiego stowarzyszenia mających na celu uzyskanie pewnych ulg. Tym razem Stowarzyszenie Właścicieli Nieruchomości swoją petycję skierowało

---

⁶³ Ibid., sygn. 1672, s. 7.

⁶⁴ Ibid., sygn. 1672, s. 130.

⁶⁵ Ibid., sygn. 1672, s. 130.

⁶⁶ Ibid., sygn. 1672, s. 130.

do władz centralnych w Warszawie. Na tej podstawie można wnioskować, iż próby negocjacji z przedstawicielami Zarządu Miejskiego Torunia musiały kończyć się niepowodzeniami. Latem 1937 r. stowarzyszenie skierowało pismo w tej sprawie do Ministra Spraw Wewnętrznych. Postulowano w nim o przyznanie m.in. 10-letniego okresu przejściowego⁶⁷. Prośbę motywowano przede wszystkim potencjalnymi stratami, jakie mogą ponieść członkowie stowarzyszenia jak i mieszkańcy Podgórze z powodu włączenia miasta do Torunia. Ostatecznie jednak kwestia powróciła na szczybel wojewódzki. Z ministerstwa skierowano pismo do Urzędu Województwa Pomorskiego o ustosunkowanie się do powyższej kwestii. W związku z tym zwrócono się do władz Torunia, by te wypowiedziały się, czy i w jakim stopniu postulaty Stowarzyszenia Właścicieli Nieruchomości mogą być zrealizowane. W kolejnych miesiącach tego typu pisma kierowano już bezpośrednio do Prezydenta Torunia. Jednakże wobec fiaska uprzednich prób postulowano już tylko o 5-letni okres ulgowy. Między innymi taki wniosek wysuwano w piśmie z 7 III 1938 r. do prezydenta Leona Raszei⁶⁸. Niemniej jednak powyższe pisma są przede wszystkim dowodem godzenia się miejscowej społeczności z sytuacją.

Przyłączenie Podgórze do Torunia

Ustawa z 8 IV 1937 r. ostatecznie przesądzała o dalszych losach Podgórze. Włączenia do Torunia nie można już było uniknąć. Co prawda nastąpiło to dopiero z dniem 1 IV 1938 r., jednakże fakt ten poprzedzało wiele przygotowań w szczególności ze strony władz Torunia. W mieście zaszły również pewne zmiany. Przede wszystkim w związku z likwidacją samodzielnego bytu dotychczasowy burmistrz Karol Stamirowski został przeniesiony na stanowisko burmistrza miasta Pucka. Obowiązki pełnił do dnia 2 VI 1937 r.⁶⁹ Powstała wówczas kwestia dalszego prowadzenia agend Zarządu Miejskiego. Ostatecznie na okres

---

⁶⁷ Ibid., sygn. 1672, s. 76.

⁶⁸ Ibid., sygn. 1672, s. 131.

⁶⁹ Karol Stamirowski funkcję burmistrza miasta Podgórze sprawował od sierpnia 1931 r., APT, Akta miasta Podgórze, sygn. 1522, bez paginacji.

przejsiowy do 1 IV 1938 r. funkcję tymczasowego burmistrza miasta Podgórza powierzono emerytowanemu radcy miejskiemu z Torunia, Józefowi Wąsikowi⁷⁰.

Regulacji wymagała również sprawa opłat targowych. W tej sytuacji aktualna stała się kwestia rozciągnięcia mocy obowiązujących w Toruniu taryf na lewobrzeżne dzielnice. Na podstawie art. 30 ustawy z dnia 11 VIII 1923 r. o tymczasowym uregulowaniu finansów komunalnych, ustalono dla Podgórza (plac targowy przy ul. Pułaskiego) taryfy opłat.

Tabela 1

Opłaty targowe dla byłego miasta Podgórza

Rodzaj opłaty targowej	Opłata w zł
Od wozu 4'konnego	0,50
Od wozu 2'konnego	0,40
Od wozu 1'konnego	0,30
Od stoiska zajmowanego dla postawienie jatek, stołów, beczek, skrzyń, koszów	opłata za 1m ² – 0,20
Od stoiska zajmowanego w celu sprzedaży drzewa, warzyw i innych artykułów ułożonych na płachtach brezentowych	opłata za 1m ² – 0,20
Od wózka ręcznego 4 względnie 2'kołowego	0,20
Od koszyka ręcznego np.: z owocami	0,10
Od dzbanka na mleko, śmietaną	0,10

Źródło: APT, Akta miasta Torunia, sygn. 1671, s. 187.

Przewidywano także rozciągnięcie na obszar byłego miasta Podgórza (po włączeniu) następujących przepisów i zarządzeń:

– Zarządzenia Wojewody Pomorskiego z dnia 14 XI 1930 r. o zmianie okręgów kominiarskich miasta Torunia,

⁷⁰ Ibid., sygn. 1522, bez paginacji.

– Rozporządzenia Zarządu Miejskiego w Toruniu z dnia 8 VII 1936 r. w sprawie zmiany rozporządzenia Zarządu Miejskiego z dnia 18 II 1936 r. o ustaleniu taryfy maksymalnej opłat kominiarskich,

– Zarządzenia Zarządu Miejskiego z dnia 30 IV 1936 r. o ustaleniu taryfy maksymalnej opłat za przewozy drożkami samochodowymi⁷¹.

Uregulowania wymagała również sprawa zmiany zbieżnych nazw ulic. W związku z czym sporządzony został spis podgórskich ulic przedstawiający ich nazwy w schyłkowym okresie istnienia miasta, a władze Podgórza zostały zmuszone do rozwiązania i tego problemu⁷². Niestety brak protokolarzy z posiedzeń Rady Miejskiej dla schyłkowego okresu istnienia miasta, jak również innych dokumentów rzucających nowe światło na powyższą sprawę, nie pozwala odpowiedzieć na pytanie, kiedy i jak zmieniono nazwy podgórskich ulic.

Kolejną ważną sprawą wymagającą rozstrzygnięcia jeszcze przed 1 IV 1938 r. była kwestia uzgodnienia nazwy dla terenów podlegających włączeniu do grodu Kopernika. Opinie na ten temat wyraziła Helena Piskorska, archiwariusz Archiwum Państwowego w Toruniu. W jej osobistym przekonaniu, biorąc pod uwagę „historyczne” znaczenie jak i czterowiekową tradycję, powinien powstać Toruń-Podgórz. Jednakże jako nazwy orientacyjnej czy też administracyjnej możliwe było wprowadzenie określenia „Lewego Miasta” w odróżnieniu od „Prawego Miasta”, czyli właściwego Torunia⁷³. Ostatecznie na posiedzeniu Rady Miejskiej Torunia, dnia 23 III 1938 r., uchwalono dla osiedli leżących na lewym brzegu Wisły, a mianowicie: Podgórza, Stawek, Rudaku, części obszaru dawnej gromady Nieszawka, nazwę „Toruń-Podgórz”⁷⁴. Także Magistrat miasta Torunia ustosunkował się do tego dość pozytywnie, zastrzegając jednakże, iż nazwa ta będzie tymczasowa. Władzom grodu Kopernika zależało na szybkiej unifika-

---

⁷¹ APT, Akta miasta Torunia, sygn. 1671, s. 225.

⁷² Były to ulice: gen. Kazimierza Pułaskiego, Bronisława Pierackiego, Gniewkowskie Przedmieście, Kluczyki, Adama Mickiewicza, Józefa Dąbrowskiego, Okólna, Marszałka Józefa Piłsudskiego, Urzędnicza, Średnia, Pokątna, Młyńska, Piaski, Tartaczna, gen. Józefa Hallera, Tadeusza Kościuszki, gen. Józefa Bema, Zwirki i Wigury, ibid., sygn. 1672, s. 172.

⁷³ Ibid., sygn. 1672, s. 155, 159.

⁷⁴ Ibid., sygn. 1401, s. 344.

cji nowo przyłączonych terenów z resztą miasta. Fakt ten w pewien sposób tłumaczy przedstawione powyżej stanowisko dotyczące nazwy „Toruń-Podgórz”.

Równie aktualna stała się w tym czasie sprawa dalszego sprawowania agend Zarządu Miejskiego i powiązana z nim kwestia utworzenia oddzielnego dla Podgórza Urzędu Stanu Cywilnego. Ten postulat wysuwali również w swym memoriale działacze podgórskiego Stowarzyszenia Właścicieli Nieruchomości⁷⁵. Dlatego też, biorąc pod uwagę znaczne oddalenie, zaczęto rozważać kwestię utworzenia na Podgórzu ekspozytury Urzędu Miejskiego. W tym celu zasięgnięto opinii w podgórskim magistracie. Na tej podstawie uznano za wskazane powołać ekspozyturę wydziału administracyjnego, jak również biura podawczo-informacyjnego. Przewidziano też możliwość utworzenia osobnego okręgu Urzędu Stanu Cywilnego. Silny akcent kładziono przy tym na tzw. dobrą wolę władz Torunia pragnących iść na rękę mieszkańcom lewobrzeża. Jednakże wobec włączenia do grodu Kopernika także Stawek, Rudaku i części gromady Nieszawka utworzenie na Podgórzu ekspozytury jak i Urzędu Stanu Cywilnego stawało się koniecznością. W sprawie tej jeszcze w lutym 1938 r. skierowane zostało pismo do Urzędu Województwa Pomorskiego. Zarząd Miasta Torunia postulował w nim o wyrażenie zgody na zorganizowanie z dniem 1 IV 1938 r. osobnego Urzędu Stanu Cywilnego. Wśród przytoczanych argumentów za podziałem miasta na 2 okręgi pojawił się taki: „[...] pragnąc o ile możliwe najdalej miejscowej ludności iść na rękę, chciałby utrzymać w Podgórzu dotychczas istniejący stan rzeczy. Z drugiej zaś strony przyrost ludności tudzież przewidywane włączenie do Torunia dalszych terenów [...] przemawiają za przeprowadzeniem podziału miasta, na co najmniej 2 okręgi Urzędu Stanu Cywilnego”⁷⁶. O jego powstaniu w gmachu byłego podgórskiego ratusza informowały komunikaty Zarządu Miejskiego w Toruniu z dnia 22 IV 1938 r. Tą drogą na podstawie zarządzenia Wojewody Pomorskiego z 30 III 1938 r. obszar

---

⁷⁵ Memoriał z VIII 1937 r. do Ministra Spraw Wewnętrznych, wnoszący o przyznanie dla Podgórza ulg podatkowych na okres 10 lat w związku z mającym nastąpić z dniem 1 IV 1938 włączeniem do Torunia, *ibid.*, sygn. 1672, s. 76–77.

⁷⁶ *Ibid.*, sygn. 1671, s. 199.

miasta Torunia został podzielony na dwa okręgi Urzędu Stanu Cywilnego. Utworzony okręg II Toruń-Miasto zakresem działalności obejmował lewobrzeżną część poszerzonego grodu Kopernika⁷⁷.

Dzień 31 III 1938 r. był ostatnim dniem w historii samodzielnego miasta Podgórze, gdyż 1 IV 1938 r. nastąpiło zapowiadane od dłuższego czasu włączenie go do Torunia. Niemniej jednak już w ostatnich dniach marca 1938 r. rozpoczęło się sporządzanie i zdawanie spisów zdawczo-odbiorczych. Jedno z pierwszych tego typu posiedzeń miało miejsce 31 III 1938 r. w ratuszu podgórskim. Udział w nim brali m.in. ostatni burmistrz Podgórze Józef Wąsik, inspektor Wydziału Samorządowego, jak również delegat Wydziału Powiatowego August Weiss oraz delegaci Zarządu Miejskiego w Toruniu Marian Renke i Tadeusz Kaszyński⁷⁸. Delegaci dokonali przejęcia majątku ruchomego jak i nieruchomości, a także agend administracyjnych Zarządu Miejskiego Podgórze z rąk ostatniego burmistrza Józefa Wąsika. Wspomniany powyżej proces odbywał się przez ujęcie kolejnych elementów majątku w sporządzanych protokołach. Przede wszystkim nastąpiło przejęcie akt archiwum miasta Podgórze. Do tego zadania, pismem z 10 III 1938 r., prezydent Leon Raszeja zobowiązał archiwistkę miejską Helenę Piskorską⁷⁹. Fizycznego przejęcia jak i przewiezienia akt dokonano ostatecznie dnia 17 III 1938 r. Wówczas to zasób podgórskiej składnicy akt przejęli delegaci Zarządu Miejskiego miasta Torunia⁸⁰. Co więcej, w obecności wymienionych osób nastąpiło 31 III 1938 r. także przeprowadzenie czynności zdawczo-odbiorczych kasy miejskiej Podgórze. Złożono stare i nowe pieczęcie miasta, a ostatni burmistrz dokonał symbolicznego wręcz przekazania kluczy do budynku ratuszowego. W kolejnych dniach czynności zdawczo-odbiorcze były kontynuowane. Dotyczyły one już nie tylko mienia byłego miasta Podgórze, ale także gromad Rudaki i Stawek. Między innymi 5 IV 1938 r. w kancelarii gminnej w Podgórzu nastąpiło przejęcie agend po wy-

---

⁷⁷ Ibid., sygn. 1672, s. 157; Pomorski Dziennik Wojewódzki z dnia 31 III 1938 r., Nr 9, poz. 101, s. 116.

⁷⁸ APT, Akta miasta Torunia, sygn. 1672, s. 204.

⁷⁹ Ibid., sygn. 1672, s. 128.

⁸⁰ Ibid., sygn. 1672, s. 204.

mienionych powyżej dawnych gminach wiejskich⁸¹. Niemniej jednak w tej sytuacji konieczne okazało się powołanie komisji likwidacyjnej. O jej utworzenie w piśmie z 31 III 1938 r. do Starosty Powiatowego wnioskował Wojewoda Pomorski. Do jej zadań należało przede wszystkim wytyczenie nowych granic pomiędzy powiatem toruńskim a gminą miejską Toruń, a także przejęcie terenów objętych zachodzącymi z dniem 1 IV 1938 r. zmianami. Wojewoda postulował również o powołanie komisji rozliczeniowej, która dokonałaby rozliczenia rachunkowego pomiędzy powiatem toruńskim a znoszonym miastem i gminami⁸². Wobec tego Starosta Powiatowy (jako przedstawiciel Torunia) wyznaczył do wspomnianej komisji likwidacyjnej m.in.: wiceprezydenta Torunia Franciszka Bałę, kierownika wydziału mierniczo-urbanistyczno-komunikacyjnego Ferdynanda Rotha oraz Klemensa Kullę – kierownika oddziału kontroli⁸³. Pierwsze posiedzenie komisji odbyło się jeszcze w kwietniu 1938 r. Niestety w aktach miasta Podgórz z oczywistych powodów brak protokołu przedstawiającego ostateczny efekt jej prac. Zachowane, wręcz fragmentaryczne, informacje pozwalają przypuszczać, iż nastąpiło to w 1938 r.

Tak więc dobiegła końca historia samodzielnego miasta Podgórz będącego od kwietnia 1938 r. jedną z kilku dzielnic Torunia. Jak już zostało powiedziane, włączenie Podgórz do Torunia było kulminacją długoletniego procesu. Dzień 1 IV 1938 r. ma tu znaczenie formalne, gdyż realne „przejmowanie” Podgórz rozpoczęto już w marcu 1938 r. 3 IV 1938 r. na łamach „Słowa Pomorskiego” ukazał się dość obszerny artykuł pt.: *Wielki Toruń – stolicą województwa pomorskiego*. Poniżej wytłuszczonym drukiem pojawił się napis: „Wczoraj nastąpiło włączenie gmin lewobrzeżnych. 76 300 mieszkańców na 5854 hektarach. Co zyska Podgórz?”⁸⁴. To pytanie, postawione przez autora, było wówczas niezwykle aktualne. Jednakże wspomniany artykuł odpowiedzi nie udzielał. Uwaga lokalnej opinii publicznej skupiona była przede wszystkim na „doniosłym” momencie powstania „wielkiego

---

⁸¹ Ibid., sygn. 1674 s. 119.

⁸² Ibid., sygn. 1672, s. 140.

⁸³ Ibid., sygn. 1672, s. 150.

⁸⁴ Słowo Pomorskie z 3 IV 1938 r., nr 77, s. 5.

Torunia” jako stolicy silnego województwa. Na tle tego doniosłego wydarzenia agonია pewnego małego miasta żyjącego i rozwijającego się przez wieki w cieniu swojego większego sąsiada została przyćmiona.

Przedstawiony szkic miał za zadanie nakreślenie przebiegu procesu „wchłaniania” lewobrzeża. Uwaga autorki skupiła się na głównych aspektach tego złożonego problemu. Niemniej jednak ze względu na stan zachowania akt, jak również brak szczegółowych relacji prasowych niemożliwe jest ukazanie osobistego stosunku podgórczan wobec projektowanego połączenia miast. Między innymi brak protokolarzy z posiedzeń podgórskiej Rady Miejskiej dla 1938 r. nie pozwala na zrelacjonowanie przebiegu ostatniego posiedzenia tego lokalnego ciała ustawodawczego. Teza o zdecydowanym sprzeciwie jest tu pewnym uproszczeniem, gdyż nawet w tej kwestii mieszkańcy Podgórza nie zawsze wypowiadali się w tym samym tonie. Widmo włączenia do Torunia w dość silny sposób wpłynęło na życie miasta, stając się niejednokrotnie czynnikiem hamującym realizację planów władz miejskich.

Podgórz becoming a part of Toruń in the years of the Second Polish Republic

Podgórz was a town situated on the border between the Pomorskie (Pomerania) and Poznań voivodship, on the left river bank of the Vistula. The aim of the article is to show the long process of Podgórz joining Toruń. The first such attempts took place in about 1870. The next attempt was undertaken in about 1907, when the German authorities of Toruń started to work on incorporating the above-mentioned land to Toruń. The main reason for uniting the towns was transport and the railway station located on the left river bank. Further attempts were carried out in 1918, but were interrupted by political changes. However, in the early 1920s after the political turbulence connected with the organization of the Polish administration in Pomerania, the issue of the union and the 1919 agreement came back. The union was mainly the concern of the Toruń authorities. Finally, in February 1923 that stage of the negotiations was finished. It was decided to keep the independence of Podgórz. Nonetheless, the question of uniting the towns came to life again as a result of the works connected with building the bridge. The final union of the towns took place on 1 April 1938, preceded by thorough and detailed negotiations of the authorities of both towns.

Die Eingemeindung von Podgorz nach Thorn in den Jahren der Zweiten Republik

Podgorz ist eine Stadt an der Grenze zwischen den Wojewodschaften Pommern und Posen, am linken Ufer der Weichsel gelegen. Ziel des Artikels ist die Vorstellung des Verlaufs der sich über Jahre hinziehenden Verhandlungen über die Verbindung von Podgorz mit Thorn. Die ersten entsprechenden Versuche gab es schon um 1870. Ein weiterer Versuch wurde um 1907 unternommen, als die deutschen Behörden von Thorn Bemühungen um die Eingemeindung der erwähnten Gemeinde begannen. Für die Verbindung der Städte sprachen vor allem Verkehrsgründe, nämlich die Verbindung Thorns mit dem Eisenbahnknotenpunkt auf dem gegenüberliegenden Weichselufer. Weitere Versuche wurden um 1918 unternommen, aber durch die politischen Veränderungen unterbrochen. Doch schon am Beginn der zwanziger Jahre, nach einer kurzen Phase der Unruhe im Zusammenhang mit der Organisation der polnischen Verwaltung in Pommern, kehrte die Frage der Verbindung der Städte und der Verwirklichung eines 1919 geschlossenen Abkommens auf die Tagesordnung zurück. Zur Vereinigung drängten insbesondere die Behörden von Thorn. Schließlich kam es im Februar 1923 zum Abschluss dieser Phase der Verhandlungen über die Verbindung der Städte. Man entschied sich, die Selbstständigkeit von Podgorze beizubehalten. Doch im Zusammenhang mit dem Fortschritt beim Bau der Straßenbrücke über die Weichsel lebte die Frage der Verbindung der Städte wieder auf. Zur schließlichen Verbindung der beiden Städte kam es am 1. April 1938. Vorausgegangen waren sehr mühselige und eingehende Verhandlungen beider Städte und der übergeordneten Behörden.